

La Pasquala i el seu llibre de música

El paper de la guitarra a la Barcelona del segle XIX

ipec

Martí Beltrán

Aquest article és resultat de la recerca duta a terme amb l'objectiu d'analitzar el paper de la dona als ambients musicals de la Barcelona del tombant del segle XIX, així com esbrinar la importància de la guitarra com a instrument musical i eina pedagògica per a les classes benestants d'aquell segle. L'estudi d'aquesta relació és fruit de l'anàlisi de la guitarra MDMB 577 i del llibre de música que es conserven al Museu de la Música de Barcelona com a part de la col·lecció Folch i Torres-Baget, nucli fundacional del Museu gràcies a la donació efectuada per la col·leccionista badalonina Orsina Baget (Grabulosa, 2011). Cal agrair al Museu de la Música la seva disposició per proporcionar tant l'accés als objectes d'estudi com per permetre l'ús de diferents materials del seu arxiu.

Poques són les persones que s'han dedicat anteriorment a l'estudi d'aquests objectes. Sobretot destaquen alguns treballs fruit de l'exposició permanent de la guitarra a les vitrines del Museu de la Música (Escalas, 1991), així com del seu préstec per diverses exposicions temporals (Escalas, 1996). El resultat d'aquests treballs es redueix a la descripció de l'instrument, sense entrar en l'existència d'un manus-

crit ple de música que permet establir hipòtesis sobre la funció de la guitarra dins de la societat de l'època, o de la relació entre aquest instrument i el seu repertori popular amb la formació musical i cultural de les dones dels primers anys del segle XIX.

Aquesta situació de manca d'estudis previs fa que la metodologia emprada en l'actual recerca compregui aspec-

tes molt diversos, començant per la descripció organològica de la guitarra i passant per l'anàlisi codicològica i de contingut del manuscrit amb signatura provisional 02.1829, perquè un cop ben detallats aquests objectes es pugui passar a la seva interpretació en el context social i històric de la Barcelona de la primera dècada del segle XIX.

Descripció de la guitarra i anàlisi del manuscrit

La guitarra de sis ordres és un instrument força desconegut, sense la gran quantitat de repertori del seu ancestre, la guitarra barroca de cinc ordres, i sense la continuïtat del repertori de la guitarra romàntica. Aquest instrument va posar la banda sonora a tota una època que s'allarga des de mitjan segle XVIII fins a les primeres dècades del XIX, va deixar ben poques mostres de repertori i va quedar relegat a un segon terme per les noves guitarres de cordes simples, que ràpidament van triomfar a causa de la facilitat amb què s'hi executaven diferents línies melòdiques.

En l'aspecte musical la guitarra no gaudia del prestigi assolit a França, encara que gràcies a diversos mecenes s'havien escrit peces de gran format com els quintets de Luigi Boccherini. De totes maneres, el lloc on la guitarra no havia

■ Detall de la guitarra MDMB 577. MARTÍ BELTRÁN/MUSEU DE LA MÚSICA DE BARCELONA

perdut protagonisme era precisament dins de la música popular. La creixent classe social de la burgesia necessitava diferents maneres de passar el seu temps lliure, així com de diferenciar-se tant de l'aristocràcia com de les classes més baixes, necessitat materialitzada en les llargues vetllades que s'organitzaven als salons de les cases més benestants de la ciutat, vetllades a les quals mai no faltava algú disposat a cantar acompanyat de la guitarra els aires més de moda del moment. La guitarra, de la mateixa manera que el piano, va tenir un paper fonamental dins d'aquestes reunions, on ràpidament es passava de valsos, galops o contradanses als més que populars boleros, en què diferents grups instrumentals acompanyaven a una o més veus aquestes cançons picants, compostes per divertiment de tota una audiència amb ganes de passar-ho bé.

Aquest és el tipus d'instrument que sortia regularment del taller del constructor de guitarres Francisco España, situat als números 2 i 15 del carrer Escudellers de Barcelona (Romanillos, 2002:301-302). En el cas de la guitarra MDMB 577, l'instrument va estar enllestit per aquest constructor l'any 1805 per a l'ús de Pasquala Rodríguez

i Pagés, com es pot extreure de les diferents inscripcions que es conserven tant a la pala com a l'etiqueta que es troba al seu interior. Pel que fa a les seves característiques estètiques, aquest és un instrument força ornamentat, amb incrustacions de nacre tant al diapasó com a la pala, la boca o sobretot al pont amb el tradicional «bigotis», ornamentacions que solien ser habituals a les guitarres dels segles XVIII i XIX.

Resulta del tot excepcional la relació entre aquesta guitarra i el manuscrit anomenat prèviament, ja que el seu contingut textual i musical permet fer una anàlisi sobre la situació de la guitarra a la Barcelona d'inici del segle XIX. Aquesta relació queda palesa per les indicacions de pertinença existents en els dos objectes, que senyalen directament Pasquala Rodríguez i Pagés com la seva propietària. Entre les seves característiques més rellevants, resulta molt probable que aquest manuscrit fos adquirit al mateix temps que la guitarra, fins i tot al mateix taller, ja que gràcies a anuncis de premsa de la primera meitat del segle XIX es pot veure com aquest espai també s'utilitzava per a la venda de música de diferents autors (Suárez-Pajares, 2007:120-135).

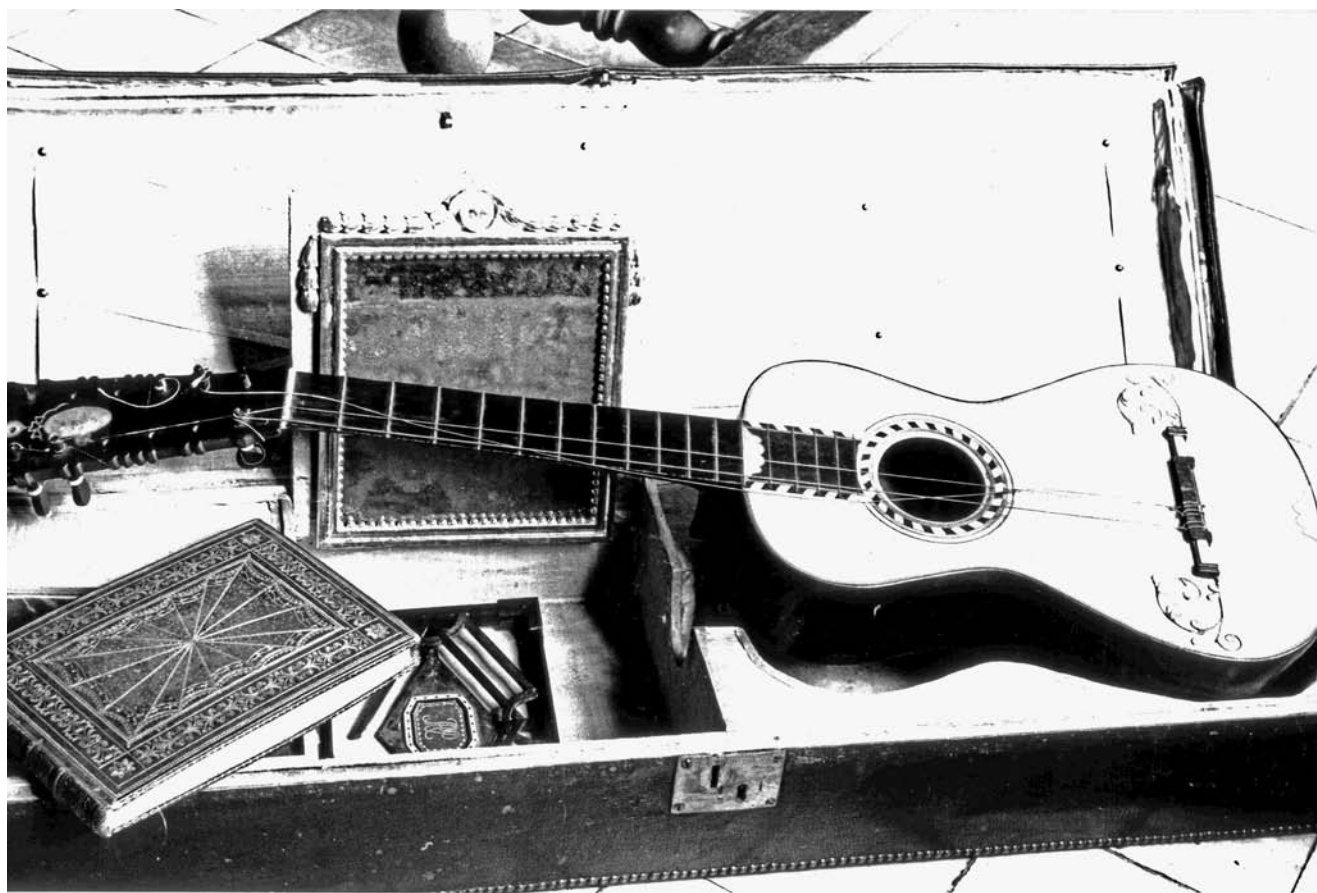
Pel que fa al seu contingut, segueix els esquemes presents a les publicacions de música per a guitarra dels segles XVII i XVIII, on les primeres pàgines contenen dedicatòries poètiques juntament amb diferents gravats dels músics. En aquest cas, el manuscrit conté una extensa dedicatòria amb una il·lustració de la Pasquala, tot en conjunt impregnat de nombroses referències a la mitologia clàssica que el situen dins del corrent neoclàssic, que a partir de l'obra de Winckelmann es va anar estenent per tot Europa, amb repercussions en totes les arts des de la pintura fins a la música (Honour, 1991).

Aquestes repercussions es poden veure tant en la introducció d'aquest manuscrit com amb l'estil de la il·lustració o amb la senzillesa de les peces musicals contingudes. Una constant en aquest manuscrit és la manca d'atribucions de tota mena, la qual cosa incideix en el caràcter popular de la música que conté, que es troba representada per prop de cinquanta peces musicals de diferent tipologia, amb danses instrumentals com contradanses o valsos, juntament amb peces cantades com boleros o àries italianes provinents de les òperes més populars.

Poques dades es coneixen sobre aquesta noia anomenada Pasquala Rodríguez i Pagés. Tot i aquest contratemps, el retrat que apareix a les primeres pàgines del manuscrit s'erigeix com la font més important per conèixer molts aspectes sobre la vida d'aquest personatge, i cal recordar les eines que ofereix l'anàlisi iconogràfica, ja que tots els aspectes que l'artista capta al moment de fer un retrat són representatius del caràcter, la personalitat i la posició social del retratat (Castiñeiras, 2009:26-27). En aquest cas, la Pasquala apareix amb un vestit blau força cridaner, amb una ploma al cap com a complement, tot seguint la moda dels anomenats «afrancesats».

■ Detall de l'etiqueta de l'interior de la guitarra MDMB 577. MARINA SAGARRA/ARXIU FOTOGRÀFIC SAGARRA/MUSEU DE LA MÚSICA DE BARCELONA

■ Guitarra MDMB 577, manuscrit 02.1829, estoig i faristol. MARINA SAGARRA/ARXIU FOTOGRÀFIC SAGARRA/MUSEU DE LA MÚSICA DE BARCELONA

Interpretació en el context de la Barcelona de la primera dècada del segle XIX

Aquests detalls permeten establir una sèrie d'hipòtesis, de les quals es pot deduir que el retrat està fet abans dels terribles esdeveniments de la Guerra d'Independència, amb la Revolució del *Dos de Mayo* que va tenir lloc el 1808, ja que la posterior repressió exercida per part de Ferran VII no va permetre cap mena de manifestació de simpatia per la cultura francesa, fet que reforça el 1805 com a data de confecció del manuscrit.

En segon lloc, el luxe del vestit i la qualitat dels objectes estudiats permeten inserir el personatge dins de la creixent nova classe social de la burgesia, ja que en cas d'haver format part de la noblesa, el manuscrit hauria fet ressò del seu títol i llinatge a la completa dedicatòria inicial. Resulta força interessant com l'estil clàssic de les dedicatòries que acompanyen el retrat sembla

imitar les formes de les famílies nobles, en un intent de la burgesia d'assimilar un nou estatus fruit dels esdeveniments de la Revolució Francesa.

Al fet de pertànyer a una família benestant s'ha de sumar la seva condició d'iniciada en la música, tal com mostren les múltiples al·lusions presents a la il·lustració en forma de partitures o d'instruments musicals, sent especialment important la guitarra, ja que l'assenyala directament amb la mà dreta. Un altre detall que té una valuosa informació és el medalló on es pot intuir el retrat d'un home, sense poder descartar el fet que aquesta figura masculina, pare o promès, estigui donant el vist-i-plau a les pràctiques musicals d'aquesta noia.

Pel que fa a les relacions de gènere amb la guitarra, la representació de dones amb instruments com aquest va ser una pràctica molt habitual ja des del començament de l'edat moderna, tot

arribant a ser durant el Barroc un tema recurrent. Només la irrupció del piano domèstic als salons de les cases burgeses, ja entrat el segle XIX, va trencar l'hegemonia que havien tingut els instruments de corda per procurar l'educació de les joves. Tot i això, el cant va ser l'art musical domini de les dones per excel·lència, ja que l'ús d'instruments musicals portava connotacions masculines a causa de les exigències físiques que requerien (Green, 2001:58-83). Per tant, la inclusió de l'instrument a les lliçons de música per a dones trencava una altra barrera dins dels prejudicis que tot sovint han marcat l'educació femenina, i feia possible trobar noies educades en la guitarra i el cant, com en el cas de la Pasquala.

D'altra banda, el panorama social canviant després de la Revolució Francesa afavoria el fet que les dones tinguessin oportunitats de participar a la vida musical de la ciutat, ja que el patronatge

dels nobles havia passat a mans de la burgesia amb un augment del nombre d'esdeveniments musicals. Així doncs, el fet de tenir un gran nombre de músics aficionats va fer proliferar tot un negoci de classes particulars, ja que tota família benestant volia que les seves filles cantessin i toquessin; d'aquesta manera augmentaven les seves possibilitats de tenir un bon matrimoni, a més de poder generar un bon entreteniment a casa (Citron, 2001:147-174).

De totes maneres, encara era necessari el suport d'un home per poder garantir els estudis musicals d'una dona, sense importar el talent que tingués. Aquests aspectes són fàcilment observables al retrat analitzat, ja que el medalló amb el retrat masculí podria indicar la presència d'aquesta persona que li permet els estudis musicals. En aquest context

es pot entendre que les famílies burgeses fessin tot el possible per aconseguir que les seves filles aprenguessin música de la mà de diferents mestres, ja que això millorava la seva qualificació per poder trobar marit (Adkins Chiti, 1995:103-127).

Com a conclusió d'aquesta recerca s'ha de remarcar la funció destacada de la dona a la societat de principi del segle XIX, especialment en el món de la música, que es pot veure reflectida en els objectes centrals d'aquesta recerca, elements clau per estudiar tot aquest fenomen. D'aquesta manera, la progressiva entrada en societat de la dona farà que a partir d'aquest moment ocupi llocs de privilegi dins de les vetllades musicals; per tota Europa van aparèixer grans virtuoses com foren Clara Wieck al *piano-forte* o Sydney Pratten a la guitarra. ■

■ Detall del retrat de la Pasquala al manuscrit 02.1829. MARTÍ BELTRÁN/MUSEU DE LA MÚSICA DE BARCELONA

BIBLIOGRAFIA

Adkins Chiti, P. *Las mujeres en la música*. Madrid: Alianza Música, 1995.

Castiñeiras, M. *Introducción al método iconográfico*. Barcelona: Ariel, 2009.

Citron, M. «European Composers and Musician, ca. 1800-1890». A: Pendle, K. *Women & Music: A History*. Bloomington: IUP, 2001.

Escalas, R. [dir.] *Catàleg d'instruments del Museu de la Música de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1991.

— *Els nostres luthiers. Escultors del so*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1996.

Grabulosa, I. *Orsina Baget de Folch (1888-1978). Col·leccionista d'instruments musicals*. [Treball de Màster]. Barcelona: UAB, 2011. [Pendent de publicació].

Green, L. *Música, género y educación*. Madrid: Morata, 2001.

Honour, H. *Neoclasicismo*. Bilbao: Xarait, 1991.

Romanillos, J. L. [et al.] *The vihuela de mano and the spanish guitar. A dictionary of the makers of plucked and bowed musical instruments of Spain (1200-2002)*. Guijosa: The Sanguino Press, 2002.

Suàrez-Pajares, J. «La hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional». A: Arriaga, G. *Roseta. Revista de la Sociedad Española de la Guitarra*. Madrid: Gráficas AGA, 2007.